

“ MAHOSIN UL-KALOM” ASARINING QO’LYOZMASI

Ibroximov Nizomiddin Faxriddin o’g’li
O‘zbekiston Milliy universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Nasr ibn Hasan Marg‘inoniyning hayoti va ijodi aqida berilgan bo‘lib, uning “Mahosin ul-kalom” asari haqida ham ma‘lumotlar berilib tilgan. Asarning qo‘lyozmalar, uning mazmuni va mohiyati haqida yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Nasr ibn Hasan Marg‘inoniy, Mahosin ul-kalom, aruz, balog‘at, o‘lyozma, vazn, nazm va nasr.

Annotation. Abstract. In this article, the life and work of Nasr ibn Khasan Marginani is given, and information is also given about his work "Mahosin ul-Kalam". The manuscripts of the work, its content and essence are explained.

Key words: Nasr ibn Khasan Marginani, Mahosin ul-kalam, aruz, puberty, manuscript, weight, verse and prose.

Аннотация. В данной статье изложены жизнь и деятельность Насра ибн асана Маргинани, а также даны сведения о его произведении «Махосин уль-алам». Объясняется рукопись работы, ее содержание и суть.

Ключевые слова: Наср ибн Хасан Маргинани, Махосин уль-калам, аруз, половое созревание, рукопись, вес, стихи и проза.

Jahon adabiyotshunosligida ijodkor mahorati, shoiru adiblar ijodiy laboratoriyasining o‘ziga xos xususiyatlari, badiiy asarning muayyan xalq yoki bashariyat adabiy-estetik tafakkuri takomilidagi o‘rni masalalari yuzasidan izchil tadqiqotlar olib borilmoqda. Ushbu yo‘nalishdagi ilmiy izlanishlarni muttasil davom ettirish va yangi ilmiy natijalar bilan boyitish, individual ijod namunalari tahliliga asoslangan nazariy tadqiqotlarni takomillashtirish adabiyotshunoslik rivoji uchun alohida ahamiyat kasb etadi.

Dunyo adabiyotshunosligida ijodkor badiiy mahorati masalasi poetik tafakkur tadriji, muallif ijodiy niyati va uning namoyon bo‘lish shakllari, janr va obraz poetikasi, badiiy-estetik idealning ifoda usullari singari nazariy muammolar kesimida o‘rganilib kelmoqda. Bu borada to‘plangan ilmiy tajribani tahlil etish va takomillashtirish adabiyotshunoslik rivojida alohida o‘rin tutadi.

O‘zbek adabiyotshunosligida mumtoz shoiru adiblar badiiy mahorati sirlarini o‘rganishda muayyan ilmiy natijalarga erishilgan. “Adabiyot va san‘atga, madaniyatga e‘tibor – bu avvalo xalqimizga e‘tibor, kelajagimizga e‘tibor”²⁷ ekani hisobga olinsa, ushbu ilmiy natijalarni zamon talablari darajasidagi yangi tadqiqotlar bilan boyitish, jamiyat ma‘naviyatini yuksaltirishda ulardan unumli foydalanish ilmiy ehtiyoj taqozosi ekani ayon bo‘ladi.

²⁷ Мирзиёев Ш.М. Адабиёт ва санъат, маданиятни ривожлантириш – халқимиз маънавий оламини юксалтиришнинг мустаҳкам пойдевори. // Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маърузасидан. //Халқ сўзи, 2017 йил 4 август.

O'zbekiston diyorida qancha-qancha olim-u ulomalar, fozil-u fuzalolar yetishib chiqqan, ularning boy merosi bugunga qadar o'rganib chiqilmoqda. Shulardan beri Farg'ona yurtidan chiqqan Abul Hasan Nasr bin Al-Hasan hisoblanib, arab grammatikasi va balog'a ilm bo'yicha o'z asari yozib qoldirgan. Yozuvchi haqida to'liq ma'lumot mavjud emas, ammo tug'ilgan joyi hozirgi Farg'ona viloyatining Yozyavon tumaniga to'g'ri kelishi haqida faraz mavjud holos. Olim IX-X asrlarda yashba irod qilgan. Uning "Al-Mahosin Fi-an-Nasm va nasr kitobi" yoki "Al-Kalom" kitobi arab tilida o'ziga xos uslubda yozilgan. Hijriy beshinchi asrning birinchi yarmida ritorika va she'riyatning o'zi ham olim bo'lib, unda har bobdagi mavzular ketma-ketligi tartibli berilib borgan.

Shayxul Imom Abul Hasan Nasr ibn al-Hasan al-Marg'inoniy roziyallohu anhu aytdilar:

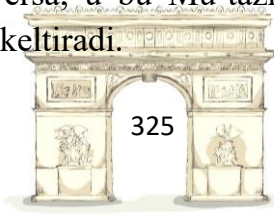
هذا الكتاب الفناء من محاسن الكلام و مانستجاد من صنائعه ...

Bu badiiy kitob nutq fazilati va uning durdona asarlaridandir (1-bet).

Mazkur jumladagi "Mahosin al-Kalom" iborasi kitob nomidan ko'ra idiomatik ma'no (nutq go'zalligi) sifatida ko'proq qo'l keladi, garchi u bilan solishtirganda noaniqlikdan holi bo'lsa-da, degan fikr ham sir emas. Muallifning niyati shundaki, biz nutqning fazilatlarini yoki nutqning go'zalligi haqida kitob yozdik va "Nasr va nazmdagi fazilatlar kitobi" deb ehtimol o'zi nusxaga yozib ketgan bo'lishi mumkin. Bu gapning tasdig'i shundaki, muallif "Kitob al-badi'" nomli boshqa bir kitob bo'lib, qo'lyozmada shunday yozilgan: "Shayx Imom al-Alam al-Allamah Abul Hasan Nasr ibn al- Hasan Al-Marg'inoniy rahimahulloh va bu kitob "Kitob al-mahosin" yoki "Mahosin al-kalam" bilan birga yozilgani va bir joyda mavjud bo'lgani uchun: "Al-Mahosin fi an-Nazm val-Nasr lahu Quddus Alloh Ruha" va ushbu kitobning boshida shunday o'qiyimiz: "Shayx al-Imom al-Allama Abul Hasan Nasr ibn al-Hasan al-Marg'inoniy, Alloh undan rozi bo'lsin va bu san'at sohasidagi kitob ekanligini ta'kidlayman" deya ta'kidlangan.

Vaholanki, bu kitobning Ispaniyaning Eskorial kutubxonasida 264-raqamli noyob nusxasi mavjud bo'lib, nusxaning yozilish sanasi kotib Abdulhay Habibiy (838 hijriy) tomonidan ko'chirilgan. Ahmad Atash turkiy tarjimon al-Balag'atning muqaddimasida Imom Marg'inoniy va uning ijodi haqida va shuningdek. Brokman va Der Nebergning kitobning yozilgan yili bilan bog'liq xatolari, ular yozilish yili deb xato qilib, taxminan IX asrda yozilgan degan faraz ham bor. Ushbu qo'lyozma nashr etilmagan. Bu nusxaning nusxasi muallifda ma'lum muddat bo'lib, nusxa ko'chirish, tuzatish, to'xtat qolishliklar mavjud.

Marg'inoniyning "Al-Mahasin" kitobini tuzishdagi muhim manbalaridan biri Ibn Mu'tazning "Al-Badi'" kitobini qayd etish mumkin. Bu ikki kitobning solishtirmasida Marg'inoniyning ko'plab misollari ushbu kitobdan olinganligini eslatib o'tishning o'zi kifoya. Albatta, ularning har ikkisi ham boshqa manba yoki boshqa shoir devonidan foydalangan deb taxmin qilish mumkin, lekin maqollarning tartibi va nasriy misollar bilan birga ayrim boblardagi o'rnini hisobga olsak, Marg'inoniy Ibn al-Muatazdan iqtibos keltirganligi ayon bo'ladi. Qolaversa, u bu Mu'tazni bir qancha hollarda ochiq-oydin keltirib, o'zining aniq talqinlarini keltiradi.

Roduyoniy o'z kitobini arab olimi Nasr binni Hasanning “Mahosin ul-kalom” (33 badiiy san’at) nomli asariga suyangan holda yaratgan va unda 77 ta san’atni keltirgan.

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, Marg’inoniy bugungi kunga qadar o’zbek adabiyotida o’rganilmagan olimdir. Uning asari ham to’liq o’rganilmagan bo’lib, bu kun ilmiy muomula kirlmagan.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. خطيب قزوينى. جلال الدين محمد بن عبدالرحمن. الايضاح فى علوم البلاغة. شرح و تعليق عبدالمنعم خفاجى. بيروت: منشورات دار الكتب اللبنانى، 4893/4133.
2. رادويانى محمد عمر. ترجمان البلاغة. با انضمام فرهنگ بسامد ترجمان البلاغة. به اهتمام دكتور محمد جواد شريعت – اصفهان: دژنيشت، 4293 – 891ص
3. Шарқ мумтоз поэтикаси. Матн ва талқинлар / Тузувчи Ҳ.Болтабоев. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси давлат илмий нашриёти, 2006. – 404 б.
4. Монография «Взаимовлияние поэтики Араба и Аджамы (IX-XV вв.)»– Душанбе: Дониш, 2021. – 495 с.
5. Shayx Ahmad Taroziy. Fununu-l-balog‘a / Nashrga tayyorlovchi A.Hayitmetov. – Toshkent: Fan, 1998. – 242 b.

